

LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumo išimties taisyklės taikymo praktiniai-probleminiai ypatumai

Karolis Kaklys

Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės ir technologijų instituto docentas,
teisės mokslų daktaras, advokatas
Associate professor of Kazimieras Simonavičius University Institute of Law and Technology,
Doctor of Law Sciences, Advocate
ORCID ID (0000-0002-7020-5314)
El. p.: karolis.kaklys@ksu.lt

Santrauka. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso 1.93 str. 2 d. yra įtvirtintas imperatyvas, jog įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymas atima iš proceso šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto, remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti. Šiame moksliniame straipsnyje atliktas empirinis tyrimas, kurio tikslas – įvertinti LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumo išimties taisyklės taikymo praktinius-probleminius ypatumus, t. y. kuomet pritaikius išimtį teismas nesivadovauja LR CK 1.93 str. 2 d. įtvirtintu imperatyvu. Tyrimas susideda iš šešių tarpusavyje susijusių etapų, kurių eigoje taikyti šie moksliniai metodai: sisteminės analizės, dokumentų analizės, lyginamosios analizės, loginis-analitinis, stebėjimo bei apibendrinimo metodai. Pasirinkta tyrimo strategija bei metodologija lemia tyrimo rezultatų patikimumą bei leidžia atsakyti į keliamą hipotezę – ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota jurisprudencija yra pakankamai išsami ir nubrėžianti aiškias ribas žemesnių instancijų teismams, taikant LR CK 1.93 str. 6 d. įtvirtintą įrodymų leistinumo išimtį ir siekiant išvengti teisės normos įgyvendinimo dvilypiškumo. Tyrimo rezultatai pateikiami kartu su išvadomis, kurių esminė išvada teigia, kad, suformavus išsamesnę LAT jurisprudenciją dėl įrodymų leistinumo išimties taisyklės taikymo LR CK 1.93 str. 2 ir 6 dalyse, būtų užtikrintas asmenų lygiateisiškumas, civiliniuose santykiuose būtų sukurta daugiau konkretumo, stabilumo bei tai žymiai palengvintų kilusių ginčų sprendimą ateityje.

Reikšminiai žodžiai: įrodymų leistinumo išimties taisyklė; liudininkų parodymai; LR CK 1.93 str.; įrodinėjimas.

Practical-Problematic Features of the Application of the Rule of Exception to the Admissibility of Evidence (pt. 6 of Article 1.93 of CC of the Republic of Lithuania)

Summary. Article 1.93 (pt. 2) of the Civil Code of the Republic of Lithuania there is an established imperative that non-compliance with the form required by law deprives the parties of the process of the right, when there is a dispute regarding the conclusion of the transaction or the fact of its execution, to rely on the testimony of witnesses to prove this fact. In this scientific article, an empirical study was conducted, the purpose of which is to evaluate Article 1.93 (pt. 6) of the CC of the Republic of Lithuania the practical-problematic features of the application of the rule of exception to the admissibility of evidence, i.e. when, after applying the exception, the court is not guided by Article 1.93 (pt. 2) of the CC of the Republic of Lithuania established imperative. The research consists of six interrelated stages, during which the following scientific methods were applied:

Received: 01/12/2022. Accepted: 12/12/2022

Copyright © Karolis Kaklys, 2022. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

systematic analysis, document analysis, comparative analysis, logical-analytical, observation and generalization methods. The chosen research strategy and methodology determines the reliability of the research results and allows us to answer the hypothesis - is the jurisprudence formed by the Supreme Court of Lithuania sufficiently detailed and delineating clear boundaries for the courts of lower instances, applying Article 1.93 (pt. 6) of the CC of the Republic of Lithuania established exception to the admissibility of evidence and in order to avoid dual application of the legal norm. The research results are presented together with the conclusions, the essential conclusion is that - after the formation of a more detailed the highest court jurisprudence regarding the application of the rule of exception to the admissibility of evidence, Article 1.93 (pt. 2 and 6) of the CC of the Republic of Lithuania, the equality of persons would be ensured, more concreteness and stability would be created in civil relations, and this would significantly facilitate the resolution of disputes in the future.

Keywords: rule of exception to the admissibility of evidence; witness statements; article 1.93 of the CC of the Republic of Lithuania; proving.

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir formuluojama problema. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso (2000), (toliau tekste – LR CK) 1.93 str. 2 d. (LR CK 1.93 str. – sandorio negaliojimas dėl įstatymų reikalaujamos sandorio formos nesilaikymo) yra įtvirtintas imperatyvas, jog įstatymų reikalaujamos formos nesilaikymas atima iš proceso šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti. Tokiu atveju paskolos sutarties sudarymo, jos esminių sąlygų egzistavimą proceso šalis byloje turi įrodyti leistiniais ir patikimais įrodymais (rašytiniais arba kitais įrodymais). Rašytiniai įrodymai paprastai laikomi aiškesni ir patikimesni nei kitos įrodinėjimo priemonės, jie yra atsparūs laiko poveikiui, skirtingai nei liudytojų parodymai, kuriems neišvengiamai daro įtaką tiek laiko veiksnys, tiek liudytojo požiūris į aplinkybes, apie kurias jis duoda parodymus. Dėl rašytinių įrodymų privalumų, lyginant su liudytojų parodymais, kai kurios aplinkybės, tarp jų ir sandorio, sudaryto nesilaikius privalomos rašytinės formos sudarymo ar įvykdymo faktas (LR CK 1.93 str. 2 d.), negali būti įrodinėjamos liudytojų parodymais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2013).

LR CK 1.93 str. 6 d. taip pat yra išvardintos keturios sąlygos, kuomet teismai, vadovaudamiesi sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais, gali taikyti įrodymų leistinumo išimtį: 1) yra kitokių rašytinių, nors ir netiesioginių sandorio sudarymo įrodymų; 2) sandorio sudarymo faktą patvirtinantys rašytiniai įrodymai yra prarasti ne dėl šalies kaltės; 3) atsižvelgiant į sandorio sudarymo aplinkybes, objektyviai nebuvo įmanoma sandorio įforminti raštu; 4) atsižvelgiant į šalių tarpusavio santykius, sandorio prigimtį bei kitas svarbias bylai aplinkybes, draudimas panaudoti liudytojų parodymus prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams.

Šiame kontekste reikėtų pažymėti, kad, pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką, žemesnių instancijų teismams taikant įrodymų leistinumo išimtį, keliamas reikalavimas šias išimtis patvirtinančias aplinkybes nustatyti ir motyvuoti nutartyje-sprendime (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013. Teismų praktika. 2013, 41, p. 202-213; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2013).

Dar daugiau, išvadą apie faktų buvimą teismas civiliniame procese gali daryti ir tada, kai tam tikros abejonės dėl fakto buvimo išlieka, tačiau byloje esančių įrodymų visuma leidžia pagrįstai manyti esant labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus ir nėra esminių prieštaravimų, paneigiančių tokias išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-101/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-552/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-420-969/2015). Tai reiškia, kad teismas, taikydamas įrodymų leistinumą išimtį, taip pat privalo vadovautis įrodymų tyrimą bei vertinimą reglamentuojančiomis Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso Kodekse (2002), (toliau tekste – LR CPK) įtvirtintomis proceso teisės normomis (pvz.: LR CPK 12 str., 176 str., 177 str., 183 str., 185 str. ir kt.), įrodymų pakankamumo taisykle, tikimybių pusiausvyros principu bei tam tikrais atvejais atsižvelgti į įrodinėjimo netiesioginiais įrodymais ypatumus, ypač tada, kai prioritetinga reikšmė įrodinėjant reikšmingas sandorio sudarymo faktines aplinkybes suteikiama liudytojų parodymams.

Probleminė situacija formuluojama keliant klausimą: ar dabartinė įstatyminė bazė bei kasacinio teismo jurisprudencija yra pakankamai išplėtotą tam, kad nesudarytų prielaidų praktikoje analogiškas arba labai panašias situacijas spręsti skirtingai? Turint omenyje tai, kad teisingumą civilinėse bylose vykdo teismai, vadovaudamiesi asmenų lygybės įstatymui principu (LR CPK 6 str.), o teisėjai nagrinėdami bylas privalo klausyti tik įstatymo (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str., 1992).

Tyrimo probleminis klausimas: ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota jurisprudencija yra pakankamai išsami ir nubrėžianti aiškias ribas žemesnių instancijų teismams, taikant LR CK 1.93 str. 6 d. įtvirtintą įrodymų leistinumą išimtį ir siekiant išvengti teisės normos praktinio įgyvendinimo dvilypiškumo?

Tyrimo tikslas: įvertinti LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo praktinius-probleminius ypatumus (t. y. tuomet, kai pritaikius išimtį teismas nesivadovauja LR CK 1.93 str. 2 d. įtvirtintu imperatyvu).

Tyrimo uždaviniai: 1) išsamiai *išanalizuoti* aktualius teisės aktus bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką, reglamentuojančią ir aiškinančią atvejus, kuomet gali būti nesilaikoma LR CK 1.93 str. 2 d. įtvirtinto draudimo, taikant LR CK 1.93 str. 6 d. numatytą įrodymų leistinumą išimtį; 2) *Nustatyti*, ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika šiuo klausimu yra pakankamai išplėtotą bei *įvertinti* galimas prielaidas dvilypiam įvardintos teisės normos praktiniam įgyvendinimui.

Tyrimo metodologija. Šiame tyrime taikyti šie metodai: sisteminės analizės, dokumentų analizės, lyginamosios analizės, loginis-analitinis, stebėjimo bei apibendrinimo metodai.

Tyrimo rezultatai. Pasirinkta tyrimo strategija bei metodologija lemia tyrimo rezultatų patikimumą bei leidžia atsakyti į keliamą tyrimo probleminį klausimą. Tyrimo rezultatai pateikiami kartu su išvadomis, kurių esminė išvada teigia, kad, suformavus išsamesnę

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją (nei yra suformuota šiuo metu) dėl įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo LR CK 1.93 str. 2 ir 6 dalyse, būtų užtikrintas asmenų lygiateisiškumas, civiliniuose santykiuose būtų sukurta daugiau konkretumo, stabilumo bei tai žymiai palengvintų kilusių ginčų sprendimą ateityje.

Tyrimo originalumas/tyrimo vertė. Žmogaus prigimtinių teisių pripažinimas yra pagrindas, kuriuo remiantis asmenys gali būti lygūs savo teisėmis vienas kito atžvilgiu: visiems asmenims taikomi tie patys įstatymų reikalavimai. Lygiateisiškumas pripažįstamas vienu iš pagrindinių žmogaus teisių principų. Žmogus turi prigimtine teisę būti traktuojamu vienodai ir plačiąja prasme žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais. Ši pamatinė žmogaus teisė garantuojama Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Pranevičienė, 2014). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 20 straipsnyje taip pat yra įtvirtinta asmenų lygybė prieš įstatymą. Šis straipsnis atitinka bendrą teisės principą, kuris yra numatytas visose Europos konstitucijose ir kurį Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pripažino pagrindiniu Bendrijos teisės principu (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1984 m. lapkričio 13 d. sprendimas Racke, 283/83, Rink. 1984, p. 3791; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. balandžio 17 d. sprendimas EARL, 15/95, Rink. 1997, p. I–1961; Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. balandžio 13 d. sprendimas Karlsson, 292/97, Rink. 2000, p. 2737).

Taigi, tiriant LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumą išimties taisyklės galimo dvilypio praktinio taikymo ypatumus, tyrimo vertė pasireiškia per lygiateisiškumo ir asmenų lygybės prieš įstatymą prizmę. Pažymėta, kad Lietuvos mokslinėje literatūroje galima rasti sąlyginai susijusių su nagrinėjama tematika mokslo darbų (Bartkus, J. (2022). *Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže*; Bartkus, J. (2021). *Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese ir kt.*), tačiau konkreti LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo analizė nėra atlikta.

Tyrimo metodologija

Mokslinis tyrimas yra vienas iš realybės pažinimo būdų, kurio paskirtis – rinkti ir kaupti informaciją apie nagrinėjamos tikrovės reiškinius bei jų objektus, šią informaciją tvarkyti ir sisteminti, išryškinant svarbiausius dėsningumus, tendencijas, reikšmingas tikrovės pažinimui ir tobulinimui. Moksliniu tyrimu visuomet siekiama sužinoti tai, apie ką iki tol trūko žinių, leidžiančių patobulinti tikrovę, rasti naujus problemų sprendimo būdus. Akademinėje literatūroje mokslinis tyrimas apibūdinamas kaip sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant mokslinio pažinimo priemones ir metodus. Jo rezultatas – naujos žinios apie tiriamuosius objektus, šių objektų pertvarkymo naujos technologijos (Rupšienė, Žydzūnaitė, Bitinas, 2008).

Mokslinis tyrimas gali būti tiek empirinis, tiek teorinis. Nagrinėjamu atveju buvo pasirinkta atlikti empirinį tyrimą, kadangi vienas svarbiausių empirinio tyrimo uždavinių yra naujų faktų rinkimas, gautos informacijos glaudinimas ir sisteminimas. Šiuo atveju mokslinio tyrimo metodai apsprendžia tai, kaip tyrėjas gali surinkti įvairius jo nagrinėjimo objekto ar reiškinių aspektus apibūdinančią nestruktūrizuotą informaciją, ir tai, kaip

naujų žinių elementai bus sisteminami, siejami su jau turima informacija, analizuojami, ir kaip bus pateikiama gauta mokslinė informacija. Atsižvelgiant į mokslinio straipsnio tematiką, tikslą ir uždavinius, dokumentų analizės metodas taikytas renkant ir tiriant duomenis. Duomenų šaltiniai: nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, aktuali teismų praktika – teismo precedentas, iš dalies susiję mokslo darbai. Sisteminės analizės metodas taikytas kompleksiskai tiriant teisės normas ir aktualią teismų praktiką LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo aspektu. Stebėjimo metodas taikytas dalyvaujant bylų nagrinėjimo procesuose. Sutinkamai su tuo, kad empirinių teiginių teisingumo kontrolė glaudžiai priklauso nuo verifikacijos, loginis-analitinis metodas taikytas kontroliuojant tiriamų reiškinių prasmingumą ir teisingumą. Lyginamosios analizės metodas taikytas vertinant ir gretinant realius bei idealius tyrimo objekto elementus, kas palaipsniui gilėjančios analizės ir sintezės kaitos eigoje leido atskleisti tyrimo objekto panašumo ir skirtingumo santykius. Atsižvelgiant į tai, kad tyrėjai visuomenei ir mokslo bendruomenei pateikia jau apibendrintas, visapusiškai patikrintas išvadas apie tiriamuosius reiškinius, apibendrinimo metodas taikytas apibendrinant surinktus ir išanalizuotus tyrimo duomenis bei formuluojant išvadas ir pasiūlymus.

Sutinkamai su tuo, kad pagrindinė Aukščiausiojo Teismo funkcija yra formuoti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus, plėtoti teisę bei tokiu būdu užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą visoje Valstybėje, o teismo precedentas tiek teismų jurisprudencijoje, tiek teisės doktrinoje yra pripažintas teisės šaltiniu – *auctoritate rationis* (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas), todėl šiame moksliniame straipsnyje daugiausiai analizuojamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, pagrindžiančios tiriamos problemos turinį. Šiame kontekste pažymėtina, kad mokslinio ištirtumo lygis nagrinėjama tema yra žemas, kitaip tariant, mokslinių tyrimų tiesiogiai nagrinėjama tema nėra atlikta.

Tyrimo laikotarpis – nuo 2020-09-15 d. iki 2022-10-30 d.

Tyrimo eiga ir etapai: tyrimas susideda iš šešių tarpusavyje glaudžiai susijusių etapų. Pirmajame tyrimo etape buvo renkami ir sisteminami tyrimui aktualūs šaltiniai, daroma tyrimui aktualių šaltinių plati paieška ir apžvalga. Antrajame tyrimo etape grindžiamas nagrinėjamos temos aktualumas, formuluojama tyrimo problema, keliamas tikslas, hipotezė bei uždaviniai. Trečiajame tyrimo etape analizuojami teoriniai aspektai. Ketvirtajame tyrimo etape buvo atlikta išsami teisės normų bei teismų jurisprudencijos (suformuoto precedento) analizė. Penktas etapas iš esmės vyko viso tyrimo metu iki pat šeštojo etapo, taikant stebėjimo metodą. Šeštajame – paskutiniame etape buvo apibendrinami tyrimo rezultatai bei formuluojamos išvados ir pasiūlymai.

Tyrimo rezultatai ir duomenų analizė

Pažymėtina, kad LR CK 1.93 str. 2 d. imperatyviai nurodo, jog įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos nesilaikymas atima iš šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto, remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti, o įstatymuose įsakmiai nurodytais atvejais sandorį daro negaliojantį. Ši teisės norma suprantama kaip

bendroji taisyklė, taigi LR CK 1.93 str. 6 d. numatyta išimtis taikoma tik išimtiniais – išskirtiniais atvejais, t. y. jeigu yra prieštaravimas sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams. Įstatymų leidėjas LR CK 1.93 str. 6 d. išskiria keturias įrodymų leistinumo išimties taikymo sąlygas:

- 1) yra kitokių rašytinių, nors ir netiesioginių sandorio sudarymo įrodymų;
- 2) sandorio sudarymo faktą patvirtinantys rašytiniai įrodymai yra prarasti ne dėl šalies kaltės;
- 3) atsižvelgiant į sandorio sudarymo aplinkybes, objektyviai nebuvo įmanoma sandorio įforminti raštu;
- 4) atsižvelgiant į šalių tarpusavio santykius, sandorio prigimtį bei kitas svarbias bylai aplinkybes, draudimas panaudoti liudytojų parodymus prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams.

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją nustatyta, kad konkrečiai LR CK 1.93 str. 6 d. įrodymų leistinumo išimties taikymo kontekste Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nėra pasisakęs apie aukščiau įvardintų keturių punktų santykį su sąžiningumo, teisingumo bei protingumo principais. Dar daugiau, kyla pagrįstų klausimų ir apie tai, kokia įrodomoji reikšmė gali būti suteikta liudytojų parodymams, priimant galutinį teismo sprendimą, taikant aukščiau LR CK 1.93 str. 6 d. įvardintas keturias sąlygas.

Kasacinio teismo formuojamoje teismų praktikoje nurodoma, kad LR CK 1.93 str. 6 d. ir 6.875 str. 2 d. normos suteikia bylą nagrinėjančiam teismui diskreciją leisti ar neleisti privalomosios rašytinės paskolos sandorio formos nesilaikiusioms ginčo šalims remtis liudytojų parodymais, tačiau jos negali būti aiškinamos, kaip suteikiančios teismui absoliučią sprendimo laisvę. Diskrecija, kaip valstybės institucijai įstatymo suteikta sprendimo laisvė, visais atvejais yra santykinė. Tai reiškia, kad teismo diskrecija turi atitikti įstatyme nustatytas aktualių teisinių santykių reguliavimo ribas ir negali jų viršyti. Tokios ribos yra principinė įrodinėjimo taisyklės taikymo sąlyga: turi būti konstatuota, kad draudimas panaudoti liudytojų parodymus prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams. Tokia teismo išvada visais atvejais turi būti atitinkamai motyvuota ir pagrįsta konkrečiomis bylos aplinkybėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2009).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje dėl LR CPK normų, reglamentuojančių įrodinėjimą ir įrodymų vertinimą, aiškinimo ir taikymo yra ne kartą pažymėta, kad įrodymų vertinimas pagal LR CPK 185 str. reiškia, kad bet kokios informacijos įrodomąją vertę nustato teismas pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais. Pagal LR CPK 176 str. 1 d. įrodinėjimo tikslas – tai teismo įsitikinimas, pagrįstas byloje esančių įrodymų tyrimu ir vertinimu, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja, t. y. faktą galima pripažinti įrodytu, jeigu byloje esančių įrodymų, kuriuos visapusiškai įvertino teismas, pagrindu susiformuoja teismo įsitikinimas, kad faktas buvo. Įrodinėjimo proceso baigiamasis etapas yra įrodymų įvertinimas. Pagal LR CPK 185 str. 2 d. jokie įrodymai negali turėti teismui iš anksto

nustatytos galios, išskyrus oficialiuosius rašytinius įrodymus (*prima facie*). Įvertindamas įrodymus, teismas turi įsitikinti, ar pakanka įrodymų reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti, ar tinkamai šalims buvo paskirstyta įrodinėjimo pareiga, ar įrodymai turi ryšį su įrodinėjimo dalyku, ar jie leistini, ar nebuvo pateikta suklastotų įrodymų, ar nepaneigtos pagal įstatymus nustatytos prezumpcijos, ar yra prejudicinių faktų. Taip pat reikia įvertinti kiekvieną įrodymą ir įrodymų visetą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316/2010).

Įstatymas įpareigoja bylą nagrinėjantį teismą teisiškai reikšmingas išvadas dėl tam tikrų aplinkybių, susijusių su ginčo dalyku, egzistavimo arba neegzistavimo daryti laikantis įrodinėjimo procesą reglamentuojančių teisės normų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismas yra pažymėjęs, kad įrodymų pakankamumo klausimas turi būti sprendžiamas atsižvelgiant į ginčo pobūdį ir kitas svarbias bylos aplinkybes. Įvertindamas įrodymus teismas, vadovodamasis įstatymo reikalavimais ir remdamasis logikos dėsniais, turi spręsti apie visų byloje surinktų faktinių duomenų (įrodymų) tikrumą, sąsajumą, lestinumą, tarpusavio ryšį, pakankamumą įrodinėjimo dalyko faktams konstatuoti. Be kitų aplinkybių, teismas turi vertinti nagrinėjamų teisinių santykių esmę, galimo jų subjektų elgesio motyvus, atitiktį logikos dėsniais, rūpestingo, protingo, apdairaus teisinių santykių dalyvio elgesio standartams. Sprendžiant, koks ginčo šalių poelgis yra labiau tikėtinas, svarbu atsižvelgti į nagrinėjamą situaciją apibūdinančias aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-513/2004; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-601/2005, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2008 ir kt.).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad nagrinėjantis bylą teismas, vertindamas įrodymų visetą, turi įsitikinti, jog pakanka duomenų daryti išvadą, kad tam tikri faktai egzistavo arba neegzistavo, ir nėra esminių prieštaravimų, paneigiančių tokias išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2011).

Jeigu tam tikram faktui patvirtinti nėra tiesioginių įrodymų, o netiesioginiai įrodymai yra nepakankamos įrodomosios galios dėl to, kad jie yra faktinės būklės neatspindintys, apibendrinti duomenys, tai, jų nepatvirtinus pirminiais faktų šaltiniais, nesant kitų bylos aplinkybių, kurių visuma duotų pagrindą vertinti kitaip, turi būti vertinama, kad ieškinyje nurodytos aplinkybės neišrodytos dėl įrodymų nepakankamumo (LR CPK 185 str.). Įrodymų vertinimas civilinėje byloje grindžiamas tikėtinumo taisykle – laisvo įrodymų vertinimo principu, reiškiančiu, kad teismas suteikia didesnę įrodomąją galią tiems įrodymams, kurie suponuoja didesnę vieno ar kito fakto buvimo ar nebuvimo tikimybę. Reikia įvertinti kiekvieną įrodymą atskirai ir įrodymų visetą. Teismai, vertindami įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais, pagal vidinį savo įsitikinimą padaryti nešališkas išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-458/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-145-415/2017).

Kasacinio teismo yra išaiškinta, kad bylose, kuriose įrodinėjama netiesioginiais įrodymais, prielaidų darymas yra neišvengiamas. Dėl to svarbu, kad viena ar kita prielaida būtų motyvuota, t. y. kad ji būtų patvirtinta byloje esančiais įrodymais ir atitinkamai būtų pagrįsta, jog priešingos prielaidos tikimybė yra mažesnė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-78-686/2017).

Sistemiškai vertinant materialinę teisinę bazę ir susiformavusią jurisprudenciją galima daryti pagrįstą išvadą, kad nėra iki galo aišku, kada reikia vadovautis bendrąja taisykle (LR CK 1.93 str. 2 d.), o kada taikyti išimtį. Dar daugiau, nėra konkrečiai aišku, kokia įrodomoji reikšmė turi būti suteikta liudytojų parodymams, taikant įrodymų leistinumą išimties sąlygas. Juo labiau, kad pačios LR CK 1.93 str. 6 d. sąlygos nurodo, jog vadovautis liudytojų parodymais išimtiniais atvejais galima tik tuomet, kai: „yra kitokių netiesioginių įrodymų“; „sandorio sudarymo faktą patvirtinantys rašytiniai įrodymai yra prarasti“; „nebuvo įmanoma sandorio įforminti raštu“; „draudimas panaudoti liudytojų parodymus prieštarautų sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principams“.

Iš aukščiau išvardintos susistemintos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos darytina išvada, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika įrodymų leistinumą išimties taikymo klausimu nėra pakankamai gausi ir išplėtotą. Rekomenduotina nubrėžti aiškias gaires, kokia įrodomoji vertė gali būti suteikta liudytojų parodymams, taikant įrodymų leistinumą išimties LR CK 1.93 str. 6 d. sąlygas. (pvz., teismas, taikdamas įrodymų leistinumą išimties taisyklę, galutinio teismo sprendimo negali priimti vadovaudamasis vien tik liudytojų parodymais ir pan.). Kitu atveju kyla realus pavojus, kad žemesnių instancijų teismai proceso dalyvių atžvilgiu šią teisės normą praktikoje galės taikyti ir interpretuoti skirtingai.

Dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo ir įrodinėjimo dalyko šios kategorijos bylose

Tyrimo metu nagrinėjant konkrečius atvejus nustatyta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi nuoseklios pozicijos, jog tuo atveju, kai paskolos raštelyje ar kitame skolos dokumente neužfiksuotas pinigų (paskolos dalyko) perdavimo paskolos gavėjui faktas, pareiga įrodyti pinigų perdavimo faktą tenka paskolos davėjui. Įstatyminės prezumpcijos, jog pinigų paskolos gavėjas gavo, galiojimą bei įrodinėjimo naštos paskirstymą lemia tai, ar paskolos raštelis ar kitoks skolos dokumentas atitinka LR CK 6.871 str. reikalavimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37/2014).

Šalis, nesudariusi įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos, tokiu būdu priima riziką dėl įrodinėjimo naštos, kilus ginčui dėl sandorio. Kasacinio teismo praktikoje pasakyta, kad, nesant rašytinio dokumento, atitinkančio LR CK 6.871 str. reikalavimus arba tokiaime dokumente neužfiksuotas pinigų perdavimas, paskolos davėjui tenka pareiga įrodyti pinigų perdavimo faktą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d.

nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. rugsėjo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330-916/2017).

Pažymėtina tai, kad esminė teisiškai reikšminga įrodinėjimo aplinkybė (įrodinėjimo dalykas) tokiose bylose dažniausiai būna pinigų perdavimo faktas paskolos gavėjams (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2010). Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad bylose dėl paskolos santykių į įrodinėjimo dalyką visuomet įeina paskolos sutarties sudarymo aplinkybės, t. y. dėl esminių jos sąlygų egzistavimo – paskolos dalyko perdavimo paskolos gavėjo nuosavybėn ir paskolos gavėjo išpareigojimo grąžinti pinigus arba rūšies požymiais apibūdinto suvartojamojo daikto (-ų) ekvivalentą, o šių aplinkybių įrodinėjimo pareiga tenka reikalaujančiai šaliai.

Išvados

Nuodugni Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijos analizė leidžia pagrįstai teigti, kad teismų praktikoje šiuo metu nėra pakankamai išsamiai suformuoti imperatyvo dėl įrodymų leistinumą išimties taisyklės (LR CK 1.93 str. 2 ir 6 d.) taikymo suvienodinti kriterijai, todėl darytina pagrįsta išvada, jog, suformavus išsamesnę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją (nei yra suformuota šiuo metu) dėl įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo LR CK 1.93 str. 2 ir 6 dalyse, o ypač – nubrėžiant aiškias ribas, kada reikia vadovautis bendrąja taisykle, o kada taikoma išimtis, būtų užtikrintas asmenų lygiateisiškumas, civiliniuose santykiuose sukurtą daugiau konkretumo, stabilumo bei tai žymiai palengvintų kilusių ginčų sprendimą ateityje.

Atsižvelgiant į tai, kad liudytojų parodymai patikimumo prasme, lyginant su rašytiniais įrodymais, yra vertintini kaip mažiau patikimi bei liudytojų parodymams neišvengiamai įtaką daro tiek laiko veiksnys, tiek liudytojo požiūris į aplinkybes, tiek santykis su proceso šalimis ir pan., todėl, siekiant išvengti dvilypės kodifikuotos įstatymo normos taikymo, įstatymų leidėjui rekomenduotina nustatyti dar aiškesnius ir konkretesnius įrodymų leistinumą išimties taisyklės taikymo (LR CK 1.93 str. 6 d.) kriterijus ir apibrėžti, kokia įrodomoji vertė galėtų būti suteikta liudytojų parodymams priimant galutinį teismo sprendimą (pvz., teismas, taikydamas įrodymų leistinumą išimties taisyklę, galutinio teismo sprendimo negali priimti, vadovaudamasis vien tik liudytojų parodymais ir pan.).

Literatūros sąrašas

1. Bartkus, J. (2022). Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže. *Teisė*, 122, 51–64. <https://doi.org/10.15388/Teise.2022.122.4>
2. Bartkus, J. (2021). Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese. *Teisė*, 119, 105–117. <https://doi.org/10.15388/Teise.2021.119.6>
3. Pranevičienė, B. (2014). Konstitucinis lygiateisiškumo principas: samprata ir institucinė lygiateisiškumo apsaugos sistema Lietuvoje. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 12, 172. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15121/Pranevi%20ien%20.pdf?sequence=1>

4. Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V., Bitinas, B. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis. SMK.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000). *Eur-lex.europa*, Nr. 2016/C 202/02. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT>
6. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės Žinios*, Nr. 31-953.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000), *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 36-1340.
9. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. balandžio 13 d. sprendimas Karlsson, 292/97, Rink. 2000, p. 2737.
10. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. balandžio 17 d. sprendimas EARL, 15/95, Rink. 1997, p. I-1961.
11. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1984 m. lapkričio 13 d. sprendimas Racke, 283/83, Rink. 1984, p. 3791.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. rugsėjo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-330-916/2017.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-145-415/2017.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-78-686/2017.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-420-969/2015.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37/2014.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-351/2013.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-458/2012.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2011.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2010.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-316/2010.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-552/2010.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-101/2009.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2009.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2008.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2008.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2008.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2005.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-601/2005.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2005.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-513/2004.